

تاریخ تشیع در کشمیر

غلام محمد متو (گلزار)°

چکیده

تبلیغ دین اسلام در کشمیر توسط روحانیان و صوفیان ایران و آسیای مرکزی آغاز شد. سفر میرشمس الدین از خراسان به آنجا و فعالیت او، سبب شد تا تشیع بیش از پیش در کشمیر رواج یابد. دوره چک‌ها که شیعه بودند، دوره‌ای استثنایی و طلایی در تاریخ تشیع پرنشیب و فراز کشمیر به حساب می‌آید. شیعیان کشمیر در حال حاضر، در تمام زمینه‌ها از دیگر فرقه‌ها و ادیان موجود عقب مانده‌تر هستند. علت اصلی عقب‌ماندگی شیعیان، تقسیم شدن آنان به گروه‌های مختلف است.

واژه‌گان کلیدی

کشمیر، میرشمس الدین عراقی، فرهنگ، چک‌ها، مغول، شیعیان.

تشیع با پیشینه‌ای بلند در کشمیر، تاریخ پر فراز و نشیبی دارد. این مذهب که توسط مبلغان و صوفیان ایرانی وارد کشمیرش، در زمان کوتاهی به تمام نقاط آن، از لداخ و بلتستان گرفته تا پونچه و جامو، سرایت نمود و پیروان زیادی پیدا کرد که با گذشت کمتر از یک قرن، مذهب رسمی این کشور اعلام گردید. مخالفان این مذهب که با موجودیت آن، منافع نامشروع خود را در خطر می‌دیدند، برای نابودی آن، هیچ‌گاه از فریب کاری و توطئه علیه این مذهب دست بر نداشتند. به طوری که بارها در طول تاریخ، به طور گسترده، به شیعیان هجوم آوردند و تلاش کردند تا چراغ تشیع را در این سرزمین خاموش کنند. شیعیان کشمیر با وجود تمام این مشکلات و تنگناها، توانستند در ابعاد گوناگون تاریخی، فرهنگی و اجتماعی، کارهای فراموش‌ناشدنی انجام دهند و تا امروز در این منطقه حضوری فعال داشته باشند.

جغرافیای کشمیر

کشمیر در قلب آسیا و شمال شبه‌قاره هند قرار دارد و از شمال و شرق با چین، از شمال غربی با افغانستان، از غرب با پاکستان و از جنوب با هند، دارای مرز مشترک است.^۱ ایالت جامو و کشمیر که در جغرافیای سیاسی به کشمیر شهرت دارد، از پنج منطقه جداگانه تشکیل شده است: دره کشمیر یا وادی، جامو، لداخ، گلگت و بلتستان و کشمیر آزاد. مناطق وادی، جامو و لداخ که قسمت عمده ایالت کشمیر را تشکیل می‌دهند در اشغال هند است؛ گلگت و بلتستان و کشمیر آزاد، زیر نظر پاکستان قرار دارد.

مساحت کشمیر ۲۲۲۸۸۰ کیلومتر مربع است.^۲ کشمیر از شمال به جنوب ۶۴۰ کیلومتر و از شرق به غرب ۴۸۰ کیلومتر طول دارد.^۳

از سال ۱۹۸۹ که نهضت اسلامی و رهایی‌بخش کشمیر شروع شد، آمار دقیقی از جمعیت فعلی به سبب نامساعد بودن ایالات و نبودن امنیت، به دست نیامده. اما بنا بر سرشماری سال ۲۰۰۳ میلادی، جمعیت کل جامو و کشمیر، در حدود ۱۰.۱۴۳.۷۰۰ نفر بوده^۴ که به یقین می‌توان گفت جمعیت فعلی کل کشمیر با قسمت زیر پاکستان آن از پانزده میلیون نفر تجاوز کرده است.

۱. علی‌اکبر، دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ج ۱۰، ماده حرف ک، ص ۵۵۶، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۲. حسین، الطاف، کشمیر بیست زخم خورده، ترجمه فریدون دولت‌شاهی، ص ۱۱، انتشارات اطلاعات ۱۳۷۲ ش.

۳. همان.

۴. سرشماری ۲۰۰۳ میلادی، حکومت جامو و کشمیر.

از جمعیت کل ایالت جامو و کشمیر ۶۵٪ مسلمان ۳۰٪ هندو و ۵٪ بودایی، سیک و مسیحی هستند.^۱ اما به طور کل، در وادی «دره»، حدود ۹۴٪ مسلمان ۴/۴۲٪ هندو و ۲/۱٪ سیک زندگی می‌کنند.^۲

کشمیر در بین ۱۶۰ کشور مستقل و دارای حاکمیت عضو سازمان ملل متحد، مسافتی بیش از ۶۸ کشور و جمعیتی بالاتر از نود کشور مستقل دارد.^۳ کشمیر از نظر قومی نیز دارای هویتی منحصر به فرد است. و از نظر فرهنگی، مردم آن نژادی جدا از همسایگان خود هستند. کشمیری‌ها عادات، آیین‌ها، مراسم، لباس و غذای مخصوص خود دارند. کشمیر با تاریخ، جغرافی، نژاد، زبان و فرهنگ خود، یک ملت را تشکیل می‌دهد. این ملت استقلال خود را در سال ۹۹۴ هجری به سبب امپریالسم مغول از دست داد، اما اراده به تجدید استقلال کشور در میان ملت کشمیر گم نشده است.

در سال ۱۹۴۷ میلادی، هنگام تقسیم هند، کشمیر با توجه به خواسته‌های مردم و موقعیت جغرافیایی خود، حق داشت که هند یا پاکستان را برگزیند. بیشتر مسلمانان این منطقه، خواستار الحاق به پاکستان^۴ و بعضی‌ها خواهان استقلال بودند.

پیروزی انقلاب اسلامی ایران در تمام دنیا، به ویژه در منطقه کشمیر بازتاب چشم‌گیری داشت. مسلمانان کشمیر را دل‌گرم ساخت. مردم مظلوم کشمیر که تا آن زمان با صبر و شکیبایی منتظر سرنوشت خود بودند، پیروزی انقلاب اسلامی ایران، روح تازه به پیکرشان دمید و سبب شد تا در میدان سیاست، حضور فعال‌تری داشته باشند. آنها به منظور حضور یک‌پارچه و یک‌صدا، تشکیلاتی به نام «مسلم متحده محاذ» (جبهه متحده مسلمانان) اعم از شیعه و سنی را تشکیل دادند و در انتخابات سال ۱۹۸۸ میلادی، با حزب دولت به رقابت سیاسی پرداختند. با این‌که در نتایج اولیه «مسلم متحده محاذ»، در تمام حوزه‌های رأی‌گیری در اکثریت بود، در ساعت‌های آخر نتایج به‌طور مشکوک به نفع حزب دولت به‌نام نیشنل کانفرنس (کنفرانس ملی) رقم خورد و سرانجام پیروزی از آن رقیبان شد.

مردم مسلمان کشمیر، وقتی دیدند که با راه مسالمت‌آمیز نمی‌توانند حقوقشان را به‌دست آورند، مجبور شدند انتفاضه جدید و مسلحانه به راه بیندازند. لذا عموم مردم، چه

۱. سیداعجاز حسین رضوی، *تأثیرات انقلاب اسلامی ایران در کشمیر*، ص ۱۰.

۲. سیدحمیدرضا ناصری، *کشمیر، گذشته، حال، آینده*، ص ۲۴، انتشارات ذکر تهران ۱۳۷۹ ش.

۳. *کشمیر بهشت زخم خورده*، ص ۱۱.

۴. *تأثیرات انقلاب اسلامی در کشمیر*، ص ۲۴.

شیعه چه سنی، حتی زنان کشمیر، از سال ۱۹۸۹ قیام خونین جدیدی را شروع کرده‌اند که تاکنون بیش از صد هزار شهید، ده‌ها هزار خانه، میلیاردها روبیه و از همه مهم‌تر، ناموس خود را در این راه فدا نموده‌اند.

پیشینه اسلام در کشمیر

تغییر بنیادی از هندوئیسم به اسلام در کشمیر، به شکلی آرام و مسالمت‌آمیز، از طریق ایمان و ارشاد به کیش تازه صورت گرفت. تبلیغ دین اسلام در کشمیر به وسیله جهان‌گردان، بازرگانان، و ماجراجویان آغاز شد و بعد با سفر روحانیان و صوفی‌ها از ایران و آسیای مرکزی، تحرک بیشتری یافت. نخستین کسی که در کشمیر به ترویج اسلام مبادرت ورزید، مبلغ بزرگ خراسانی، سیدشرف‌الدین موسوی معروف به بلبل شاه بود. او در سال ۱۳۲۴ میلادی برابر با ۷۲۴ قمری در حکومت رینچن شاه، به کشمیر آمد. رینچن شاه بودایی مذهب بود. اما از مذهب بودایی و هندو راضی نبود و آنها را نجات‌بخش بشر نمی‌دانست و دنبال دینی بود که تسلی‌بخش روح باشد. لذا از افراد پیروان مذاهب و فرقه‌های مختلف هند دعوت کرد تا در دربارش به مناظره و مباحثه نشینند. جاذبه روحانی بلبل شاه و کرامات او، چنان رینچن شاه را تسخیر کرد که صبح روز بعد به دین مبین اسلام مشرف شد و اسم او را صدرالدین نهاد.^۱ و پس از مدتی ۱۰ هزار نفر به دین مبین اسلام پیوستند.^۲ سپس با ورود میر سیدعلی همدانی و پسرش سیدمحمد، اسلام پیش‌رفت زیادی کرد.

پیشینه تشیع در کشمیر

دلایل زیادی بر شیعه بودن بلبل شاه، میرسیدعلی همدانی و میرسیدمحمد وجود دارد که امکان بیان آن در این مقاله نیست. اما به سبب نسل‌کشی‌های شیعیان در دوره‌های مغول و افغان و تحت تعقیب بودن، آنان نتوانستند تاریخ بنویسند و سپس در قرن بیستم نیز به علت تفرقه و فرقه‌پرستی آنان، از سابقه درخشان خود غفلت ورزیدند. این علت‌ها سبب شده که اهل سنت برای جلوه دادن ورود اسلام تسنن پیش از اسلام تشیع، این بزرگ‌واران را به مذهب و عقاید خود نسبت دهند. در نتیجه، درباره مذهب این مبلغان اسلامی، منازعه وجود دارد و هر دو فرقه، آنها را به خود نسبت می‌دهند.

۱. دکتر ایم ایس، کشمیر عهد به عهد، مقبول اکیدمی، ص ۱۰۸، سرکلر رود، چوک انارکلی، لاهور ۱۹۹۵ میلادی.

۲. کشمیر، گذشته، حال، آینده، ص ۳۵.

درباره سیدمحمد مدنی و سیدحسین قمی، شکی نیست که آنان شیعه بودند و این مذهب را در کشمیر تبلیغ می‌کردند. ولی بنابر دلایلی، تا زمان ورود میرشمس‌الدین عراقی به کشمیر، تشیع در مناطق مختلف محدود بود.^۱

اما فعالیت میرشمس‌الدین، سبب شد که تشیع بیش از پیش در کشمیر رواج یابد. وی متولد سولغان ایران بود و دوبار به کشمیر آمد. اولین بار در سال ۸۸۲ هجری، به‌عنوان سفیر میرزاحسین بایقرا، حاکم خراسان بود^۲ و بعد از هشت سال اقامت، در سال ۸۹۰ هجری به خراسان برگشت^۳. دیدار دوم وی در سال ۹۰۲ هجری با درخواست شاه‌قاسم نوربخش اتفاق افتاد.^۴ این بار که وی برای تبلیغ تشیع آمده بود، تمام توان و همت خودش را برای ترویج این مذهب صرف نمود. او از تمام موانع عبور کرد و توانست کارهای بی‌نظیری انجام دهد. وی ابتدا، افراد بانفوذ و دولت‌مردان را به دایره تشیع وارد کرد. سپس با کمک آنان، به‌ویژه ملک‌موسی رینه نخست‌وزیر کشمیر ۲۴ هزار خانواده هندو را به تشیع هدایت نمود.^۵ وی توانست در اندک زمانی در مساجد کشمیر، خطبه به اسم ائمه علیهم‌السلام را رواج دهد.^۶

شیعیان در عصر چک‌ها

کاجی‌چک اولین شاگرد میرشمس‌الدین عراقی بود که در سال ۹۲۴ هجری به مقام نخست‌وزیری رسید. وی توانست سه حمله پیاپی مغول در سال‌های ۹۲۷، ۹۲۸ و ۹۲۹ هجری را ناکام سازد.^۷ پس از او دولت چک (نام شخص) در سال ۹۵۸ هجری به مقام نخست وزارت رسید. سپس در سال ۹۶۲ هجری طایفه «چک» به پادشاهی دست یافت.

۱. سیدمحمد باقر موسوی، *اختر درخشان*، ص ۱۷، اکرم حسین پریس پرهلاء گهات، بنارس هند.
۲. حسن‌شاه، *تاریخ حسن*، ترجمه کشمیری، (ترجمه احمد شمس‌الدین)، ج ۱، ص ۵۲۶؛ ناشر جامو ایند کشمیر، اکادمی آف آرٹ کلچر ایند لینگویجز، سرینگر ۲۰۰۲، رضوی، سید اطهر حسین، *شیعه در مند*، ص ۲۷۶، دفتر تبلیغات اسلامی، حوزه علمیه قم، ایران، چاپ اول تابستان ۱۳۷۶.
۳. محمداعظم دذمری، *واقعات کشمیر*، ترجمه احمد شمس‌الدین، ص ۱۲۶، جامو ایند کشمیر، اسلامک سنتر، سرینگر، کشمیر.
۴. مجهول‌المؤلف، *بهارستان شاهی*، تنظیم دکتر اکبر حیدری، ص ۱۴۴، ناشر انجمن شرعی شیعیان جامو و کشمیر، سال ۱۹۸۲.
۵. سید اطهر حسین رضوی، *شیعه در مند*، ص ۲۷۸؛ محمد اکرم، *آب کوثر*، ص ۲۸۲، اداره ثقافت اسلامیه، ۲ کلب روز لاهور ۲۰۰۲.
۶. *بهارستان شاهی*، ص ۱۲۹-۱۳۰.
۷. کشمیر بهشت زخم خورده، ص ۶۰.

بی شک دورهٔ چک‌ها را در تاریخ پرنشیب و فراز شیعیان کشمیر می‌توان دوره طلایی نامید. در این دوره، کارهای فرهنگی زیادی صورت گرفت و چون شیعیان در رأس سیاست بودند و اوضاع کشمیر نیز برای هر نوع فعالیت کشمیری‌ها به‌ویژه شیعیان مساعد بود، آنان از فرصت که پیش آمده استفاده کردند و پایه‌های تشیع را مستحکم ساختند.

در این دوره علوم، پیش‌رفت زیادی کرد و تعداد دانش‌مندان بیش از گذشته شد. به گفته یکی از تاریخ‌نویسان، در دوره چکان علمای کشمیر، کمتر از علمای ایران و عراق نبوده‌اند^۱

پادشاهان چک در هر روستا و شهر، مدرسه بنا کردند و در آن‌جا، به پسران و دختران رایگان آموزش داده می‌شد. حسین چک در کشمیر، دانشکده‌ای تأسیس کرد که در آن امکاناتی مانند خواب‌گاه برای دختران و کتابخانه مهم وجود داشت. برای تأمین هزینه‌های فارغ‌التحصیلان دانشکده، از درآمدهای منطقه «زینه پور» استفاده می‌کرد^۲. مدیر این دانشکده فتح‌الله حقاین و معاون او ملا درویش بودند. در زمان حکومت یوسف‌شاه، ملکه و خانم او حبه خاتون، سنگ بنای شعر کشمیری را گذاشت و ساختمانی عظیم برای شعر و ادب کشمیری ساخته شد^۳

در این دوره، فنون و هنر نیز به اوج خود رسید. پادشاهان چک، سرپرستان و حامیان فنون و هنر بودند. آنان برای گسترش هنر همیشه تلاش می‌کردند. هم‌چنین ادب و شعر و فن خوش‌نویسی در این دوره به اوج خود رسید و خط نستعلیق پیش‌رفت کرد. خطاط معروف آن دوره محمدحسین بود^۴ که وقتی اکبرشاه کشمیر را فتح کرد، لقب زرین به او داد. این فن به شیعیان اختصاص داشت و آنان خطاطان خوب و ارزنده‌ای به‌وجود آوردند^۵. اما این فن بعدها به‌سبب حوادث سیاسی و تحت تعقیب بودن شیعیان توسط حاکمان مغول و افغان، از بین رفت.

بعضی از حاکمان به ویژه یوسف‌چک و حسین‌چک فرهنگ‌ساز بودند. یوسف‌چک به علوم و فنون مختلف آگاهی داشت. او در زبان‌های کشمیری، فارسی و گاهی اردو شعر

۱. علی حسین رضوی، تاریخ شیعیان علی، ص ۳۴۱، عباس بک ایجنسی رستم نگر لکهنو اندیا ۱۴۲۳.
۲. شیعه در هند، ص ۲۸۹.
۳. حکیم صفدر همدانی، تاریخ شیعیان کشمیر، امام حسین ریسرچ ایند پبلشنگ سنتر سرینگر کشمیر.
۴. کشمیر، گذشته، حال، آینده، ص ۵۵.
۵. تاریخ شیعیان کشمیر، ص ۱۲۸.

می‌گفت. چون خودش شاعر خوب بود، لذا شاعران، عالمان و موسیقی‌دانان را در دربار خود جای می‌داد و احترام خاصی برای آنان قایل بود و جوایز نفیسی به آنان می‌داد. یوسف خودش در فن موسیقی استاد به حساب می‌آمد.^۱

در این دوره که ۳۲ سال به طول انجامید، شش نفر از شیعیان به حکومت رسیدند. همین دوره کوتاه، سبب شد تا تشیع بیش از گذشته در کشمیر گسترش یابد، به نحوی که اغلب جمعیت کشمیر را شیعیان تشکیل می‌دادند. قاضی نورالله شوستری نیز که در سال ۱۰۰۵ هجری از کشمیر دیدار کرد، گزارش می‌دهد که فقط در منطقه شهاب‌الدین پوره از ۲۰۸ روستای شیعیان دیدار کرده است و در ادامه می‌نویسد که در مناطق دیگر نیز شیعیان وجود داشتند.^۲

شیعیان از دوره مغول تا دوگره

بزرگان و علمای متعصب اهل سنت، نتوانستند ترویج روزافزون تشیع را تحمل کنند. آنان با استفاده سیاسی از دین، حاکمان مغول را برای حمله به کشمیر تشویق و تحریک کردند و برای ازبین بردن تشیع به‌ویژه خانواده چک‌ها، حتی حاضر شدند از آزادی و استقلال کشور بگذرند و بردگی بیگانگان را بپذیرند. ارتش مغول با کمک آنان در سال ۹۹۴ هجری به کشمیر حمله کرد. اهل تسنن با تمام تجهیزات جنگی به ارتش مغول ملحق شدند.^۳

حاکمان مغول شیعیان را یکی یکی دست‌گیر کردند و به قتل رساندند. طبق نقل اعظم ددَمری، یکی از حاکمان مغول به نام اعتقادخان، چنان شیعیان را گزینش کرد، گویی از خوشهٔ برنج، دانه را درمی‌آوردند.^۴ چک‌ها مجبور شدند در این دوره لباس، شکل، شغل و حتی فامیلی خود را عوض کنند، تا شناخته نشوند. در این دوره شیعیان علاوه بر تحمل ظلم حاکمان مغول، تهاجم و حمله عموم اهل تسنن را نیز بارها متحمل شدند. در این درگیری‌ها، شیعیان علاوه بر این که قتل و غارت گشتند، اموال و حتی ناموس خود را نیز از دست دادند.^۵

۱. همان ص ۸۸.

۲. مجالس المؤمنین، ج ۲۱۸، انتشارات کتاب‌فروشی اسلامیة، تهران ۱۳۷۷.

۳. بهارستان شامی، ۱۹۸۲.

۴. واقعات کشمیر، ص ۲۰۱.

۵. تاریخ حسن، ص ۵۸۲.

بعد از مغول، افغان‌ها در کشمیر به حکومت رسیدند. این دوره برای شیعیان، بدتر از دوره مغول بود. در این دوره، هر نوع فعالیت حتی عزاداری امام حسین علیه السلام نیز ممنوع اعلام گردید.^۱ هم‌چنین برای کشتن مخالف، کافی بود به وی نسبت شیعه داده شود. شیعیان که قبل از این دوره، بیشترین جمعیت کشمیر را تشکیل می‌دادند، بر اثر ستم افغان‌ها، به اقلیت مبدل گردیدند.^۲ اهل تسنن نیز از ستم به آنها کوتاهی نکردند. در این دوره، شیعیان را مثله می‌کردند. بی‌شک شیعیان کشمیر در طول تاریخ خود، دوره بدتر از افغان‌ها را ندیده‌اند. محمد اعظم ددمری می‌نویسد:

سر بریدن پیش این سنگ‌دلان گل چیدن است.^۳

حکومت افغان توسط سیک‌ها سقوط کرد.^۴ سیک‌ها نیز ستم زیادی بر مردم کشمیر روا داشتند، اما شیعیان به‌طور مستقیم و یا به‌خاطر مذهب، در این دوره تحت تعقیب نبودند. آنان در این دوره نیز تحت تهاجم اهل تسنن قرار گرفتند و علاوه بر قتل و غارت، خسارات زیادی بر آنان وارد شد.

سیک‌ها در سال ۱۸۴۶ میلادی به‌دست دوگروه (قومی از هندوها) برچیده شدند. وضعیت شیعیان در این دوره نیز هم‌چون دوره سیک‌ها بود و در مقایسه با دوره‌های قبل، در آرامش بودند. اما هنوز از آزار اهل تسنن در امان نبودند و در سال ۱۲۸۹ هجری برابر ۱۸۷۲ میلادی مورد حمله سراسری قرار گرفتند. این درگیری برای شیعیان، وحشت‌ناک‌تر از گذشته بود.

وضعیت فعلی شیعیان کشمیر

شیعیان کشمیر در حال حاضر، از تمام فرقه‌ها و مذاهب دیگر عقب مانده‌تر هستند. علت اصلی این عقب‌ماندگی، تفرقه و گروه‌بندی آنان است.^۵

۱. ماه‌نامه سنی، ناشر، جامو و کشمیر اتحادالمسلمین سرینگر، صفر ۱۴۲۶.

۲. چون خیلی از آنان به‌ناچار تغییر مذهب دادند و خیلی‌ها مجبور شدند در تقیه بمانند. اما تا آخر عمر حتی نزد فرزندانشان نتوانستند مذهب خود را اظهار کنند. در نتیجه با گذشت یکی دو نسل، آنان به کلی سنی شدند. لذا الان ما ده‌ها روستا یا مشخصات شیعیان، وجود دارد؛ از جمله سادات حسینی، تقوی و نقوی؛ نام‌هایی قبیل جعفر، کاظم، باقر، قاسم، زینب، کلثوم، سکینه و غیره دیده می‌شود. در بین اهل سنت معروف و رایج نیست. حتی سادات سنی مذهب و نیز شیعیان وجود دارند. مجبور شدند در این دوره از خوف جان، از مراکز اصلی و شهرها به مناطق کوهستانی و صعب‌العبور و همین‌طور به وسط دریاچه دل که ارتباط زمینی ندارد کوچ کنند.

۳. واقعات کشمیر، ص ۲۰۱.

۴. کشمیر، گذشته، حال، آینده، ص ۵۸.

۵. مصاحبه با آقای غلام علی گلزار، سابقه نگران سکریتری معاون کمیته تنظیم المکاتب کشمیر- نیز مصاحبه با آقای مقبول حسین جو، مدرس جامعه علمیه امام رضا، گند حسی بت.

شیعیان کشمیر اکنون در چهار گروه عمده متفرق هستند و رئیس هر گروه، شخصی روحانی است که به یکی از دو خانواده معزوف موسوی‌ها و انصاری‌ها تعلق دارد. این گروه‌بندی بین شیعیان چنان شدید است که بعضی اوقات طرف‌داران یک گروه، با گروه دیگر ازدواج نمی‌کنند و حتی بعضی مواقع به طلاق هم کشیده است.^۱

این گروه‌بندی باعث شده تا آنان در مسائل کوچک و روزمره نیز اختلاف نظر پیدا کنند. شیعیان کشمیر، رئیس خود را بیش از یک مرجع تقلید دوست دارند. در گذشته، اگر یک روحانی و فارغ‌التحصیل از حوزه‌های علمیه قم و نجف به یکی از این گروه‌ها مرتبط نبود، نمی‌توانست در جامعه خدمات دینی بکند.^۲ بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، این گروه‌بندی تا حدی کم شده است اما هنوز در سطح بالایی وجود دارد.

ترس از بین رفتن امتیازات شخصی،^۳ توطئه دولت و حکومت، کمک مالی بدون بررسی جمهوری اسلامی ایران و مؤسسه نجفی هائوس بمبی به اغلب این گروه‌ها از عوامل اختلاف بین رهبران شیعه به حساب می‌آید. از عوامل دیگر این اختلاف می‌توان به مفاسد شخصی بعضی از دانش‌مندان، ناآگاهی از اهمیت اتحاد، تقلید کورکورانه از رؤسای گروه، نبود اتحاد بین علمای غیر وابسته به گروه‌های مذکور، جهالت و بی‌سوادی بیش از حد، و حزب‌بازی و گروه‌بندی کوچک علمای غیروابسته اشاره کرد.^۴

شیعیان از لحاظ اقتصادی نیز از فرقه‌های دیگر عقب مانده‌تر هستند. لذا کار کشیدن از کودکان هم‌چون قالی‌بافی - اعم از پسر و دختر - معمول و معروف است. در اداره‌های دولتی (مرکزی و ایالتی) اشتغال شیعیان، بیشتر از ۲٪ نیست. در حالی که ۱۵٪ جمعیت را تشکیل می‌دهند. بین شیعیان سوادآموزی ده تا پانزده درصد و بین دختران و زنان پنج تا شش درصد است.^۵ عوامل انحطاط علمی بین شیعیان عبارتند از:

- الف. تلاش‌های دولت برای بی‌سواد نگه‌داشتن شیعیان؛
- ب. نبود تشویق و چه بسا جلوگیری علمای آنان از تحصیل علوم رایج؛
- ج. فقر و افلاس شدید؛
- د. فقدان فرهنگ دانش‌آموزی بین شیعیان؛
- ه. کار کشیدن از کودکان؛

۱. در این زمینه، نمونه‌های فراوانی در بین شیعیان کشمیر وجود دارد.

۲. تأثیرات انقلاب اسلامی در کشمیر، ص ۲۴.

۳. سؤال‌نامه مسرور عباس انصاری، صدر انجمن اتحاد المسلمین جامو و کشمیر.

۴. مصاحبه با آقای غلام علی گلزار، سابقه نگران سکریتری معاون کمیته تنظیم المکاتب کشمیر.

۵. گزارش اجمالی از وضعیت پیروان اهل بیت در جامو و کشمیر، ناشر اتحاد المسلمین جامو و کشمیر سرینگر.

و. گروه‌بندی و فرقه‌پرستی؛

ز. اختلاف مذهبی با اهل سنت و نبود امنیت در مدارس آنان.

وضعیت فرهنگی کشمیر، یکی از سوژه‌های اصلی است که دولت‌مردان هندی از آن بهره‌برداری سیاسی می‌کنند. آنان دو نوع تهاجم فرهنگی را در کشمیر پی می‌گیرند:

۱. نظری، از قبیل ساخت سریال‌ها و فیلم‌های متنوع درباره ارزش و عقاید دین هندو؛

۲. عملی، از قبیل پخش ۲۴ ساعته فیلم‌های ضد اخلاق، پخش خمر و مواد مخدر بین

جوانان.^۱

در اثر این تهاجمات فرهنگی، فرار دختران شیعه با پسران سنی و حتی غیر مسلمان، روزبه‌روز عادی‌تر می‌شود. اما شیعیان برای مقابله با تهاجم فرهنگی، هیچ نوع امکانات و وسایل در اختیار ندارند. شیعیان با وجود داشتن جمعیت بیش از یک میلیون و دویست هزار نفر، هیچ روزنامه، هفته‌نامه، مرکز چاپ و حتی یک سایت معمولی از خود ندارند.

کانال تلویزیونی هنوز برای آنان یک رؤیاست!!!

به‌علت پایین بودن سطح آموزش در میان شیعیان کشمیر و نبود امکانات فرهنگی و اقتصادی، سطح معلومات عمومی و بالندگی سیاسی نیز در میان شیعیان در حد پایین است.^۲ شیعیان بعد از بین رفتن حکومت در سال ۹۹۴ هجری از سیاست کنار گذاشته شدند. اما با تلاش مصلحانی هم‌چون سیدحسین جلالی، منشی محمداسحاق و نیر مولوی محمدعباس انصاری، و با شرکت مولوی افتخارحسین انصاری در انتخابات پارلمانی در سال ۱۹۷۷ میلادی، تا حدودی بین شیعیان شعور سیاسی ایجاد شده است. اما هنوز نیز اکثریت شیعیان، از حوادث و مسائل روز جهان بی‌خبرند. این نبود آگاهی سیاسی، سبب شده تا آنان حتی یک کرسی مستقل در مجلس پارلمان نداشته باشند.

وضعیت دینی شیعیان نیز مطلوب نیست. حدوداً نیمی از جمعیت شیعیان کشمیر از مسائل ابتدایی و روزمره از جمله مسائل تقلید بی‌خبرند.

در سال ۱۹۸۱ مؤسسه‌ای به‌نام «تنظیم المکاتب» با سرپرستی یکی از دانش‌مندان شیعه کشمیر به‌نام غلام علی گلزار به‌وجود آمد. وی با شعار «شعشع روشن کردن بهتر از ماندن در تاریکی است»، با دیگر اعضای این مؤسسه که بدون حقوق و داوطلبانه کار می‌کردند، تمام توان خود را بر آموزش دینی کودکان گذاشت. وی در این راه موفق شد تا در اکثر روستاها و شهرهای کشمیر، مدارس آموزشی دینی تأسیس کند. تاکنون ده‌ها هزار

۱. مصاحبه با آقای غلام حسین متو، مبلغ معروف شیعیان کشمیر.

۲. صدر انجمن اتحاد المسلمین جامو و کشمیر.

کودک از مدارس این مؤسسه فارغ‌التحصیل شده‌اند. این مؤسسه اکنون نیز در سراسر کشمیر بیش از سیصد مدرسه ابتدایی دینی در شهرها و روستاهای مختلف دارد.^۱

می‌توانیم ادعا کنیم که شیعیان کشمیر به تناسب جمعیت، بیش از تمام دیگر ملت‌ها برای عزاداری امام حسین علیه السلام پول خرج می‌کنند اما متأسفانه این مجالس به دلایلی، کمک چشم‌گیری به معلومات دینی شیعیان نمی‌کند. به‌علاوه، در این مجالس که صبح از ساعت هشت شروع می‌شود و تا پنج بعدازظهر ادامه می‌یابد، فقط مرثیه خوانده می‌شود و در آخر، گروه به‌طور مختصر سخن‌رانی می‌کند. هم‌چنین در بیشتر این مرثیه‌ها که ۲۰۰ - ۳۰۰ سال قدمت دارند، بعضی مطالب نادرست دیده می‌شود که به اصلاحات جدی نیاز دارد.

شیعیان در این نوع مجالس که معمولاً در تابستان و یا در مناسبت‌های مختلف در شهرها و روستاهای مختلف برگزار می‌شوند، ده‌ها میلیون روپیه معادل میلیاردها تومان برای برگزاری آنها هزینه می‌کنند. علاوه بر آن گاهی این نوع مجالس، به‌جای ترویج مذهب به دلیل ختلاط زن و مرد و رعایت نکردن حجاب و نیز عدم رعایت وقت نماز جماعت، باعث وهن مذهب نیز می‌شود.^۲

نتیجه

کشمیر در قلب آسیا، شمال شبه قاره هند قرار دارد. تبلیغ دین اسلام در کشمیر به وسیله روحانیون و صوفی‌ها آغاز شد. مذهب تشیع که قبل از سفر میرشمس‌الدین به کشمیر راه پیدا کرده بود با فعالیت میرشمس‌الدین بیش از پیش در کشمیر رواج پیدا کرد. طایفه چک‌ها که با راهنمودهای میرشمس‌الدین، مذهب تشیع را اختیار نموده بودند، در سال ۹۶۲ میلادی به حکومت کشمیر راه پیدا کردند، این دوره در تاریخ پرنشیب و فراز شیعیان کشمیر یک دوره استثنائی و طلائی به حساب می‌آید. حکومت چک‌ها با یک سلسله توطئه‌های مخالفان و با حملات پیاپی حاکمان مغول در سال ۹۹۴ میلادی سقوط کرد. شیعیان از این پس تاکنون در دوره‌های مغول، افغان، سیک و دوگره از طرف مخالفان به شدت مورد آزار و اذیت قرار گرفتند که منجر به هجرت آنان از مناطق شهری به مناطق دور افتاده و صعب‌العبور شد. آنان در این مدت بارها به صورت گسترده قتل و عام شدند.

شیعیان کشمیر در حال حاضر بنابر علت‌های مختلف به‌ویژه فرقه‌گرایی در تمام زمینه‌ها از دیگر فرقه‌های موجود در کشمیر عقب‌مانده هستند. باید برای حل این مشکل چاره اندیشید.

۱. گزارش مؤسسه تنظیم المکاتب.

۲. مصاحبه با آقای مقبول حسین جو، مدرس جامعه علمیه امام رضا، گند حسی بت.

فهرست منابع

۱. الطاف حسین، کشمیر بهشت زخم خورده، ترجمه فریدون دولت‌شاهی، انتشارات اطلاعات ۱۳۷۲ شمسی.
۲. اکرم، محمد، آب کوثر، اداره ثقافت اسلامیہ، ۲ کلب روز لاهور ۲۰۰۲.
۳. حسن‌شاه، تاریخ حسن، ترجمه کشمیری (مترجم: احمد شمس‌الدین)، ۳ ج، ناشر جامو ایند کشمیر، اکادمی آف آرٹ کلچر ایند لینگویجز سرینگر سال ۲۰۰۲.
۴. دذمری، محمد اعظم، واقعات کشمیر، ترجمه احمد شمس‌الدین، جامو ایند کشمیر اسلامک سنتر سرینگر کشمیر، ۲۰۰۱.
۵. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، ج ۱۰، ماده حرف ک، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم.
۶. ایم ایس، کشمیر عهد به عهد، مقبول اکیدمی، سرکلر رود، چوک انارکلی لاهور ۱۹۹۵ میلادی.
۷. رضوی، سید اطهر حسین، شیعه در هند، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، چاپ اول، تابستان ۱۳۷۶ شمسی.
۸. رضوی، سید اعجاز حسین، تأثیرات انقلاب اسلامی ایران در کشمیر.
۹. سرشماری ۲۰۰۳ میلادی، حکومت جامو و کشمیر.
۱۰. شوشتری، قاضی نورالله، مجالس المؤمنین، تهران، انتشارات کتاب‌فروشی اسلامیہ، ۱۳۷۷ شمسی.
۱۱. گزارش اجمالی از وضعیت پیروان اهل‌بیت در جامو و کشمیر، ناشر اتحاد المسلمین جامو و کشمیر سرینگر.
۱۲. گزارش مؤسسه تنظیم المکاتب، ۲۰۰۹ میلادی.
۱۳. موسوی، سید محمد باقر، اختر درخشان، اکرم حسین پریس پرهلاء گهات بنارس هند.
۱۴. مجهول المؤلف، بهارستان شاهی، تنظیم دکتر اکبر حیدری، ناشر انجمن شرعی شیعیان جامو و کشمیر، سال ۱۹۸۲.
۱۵. ماه‌نامه سفینه، ناشر جامو و کشمیر اتحاد المسلمین سرینگر، صفر ۱۴۲۶ قمری.
۱۶. ناصری، سید حمیدرضا، کشمیر، گذشته، حال، آینده، ص ۳۵، تهران، انتشارات ذکر ۱۳۷۹ شمسی.

۱۷. همدانی، حکیم صفدر، تاریخ شیعیان کشمیر. امام حسین ریسرچ ایند پبلشنگ سنتر سرینگر کشمیر.
۱۸. مصاحبه‌ها
۱۹. مصاحبه با آقای غلام حسین متو، مبلغ معروف شیعیان کشمیر.
۲۰. مصاحبه با آقای غلام علی گلزارا، سابقه نگران سکریتری معاون کمیته تنظیم المکاتب کشمیر.
۲۱. مصاحبه با آقای مقبول حسین جو، مدرس جامعه علمیه امام رضا، گند حسی بت.
۲۲. سؤال‌نامه مسرورعباس انصاری، صدر انجمن اتحاد المسلمین جامو و کشمیر.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی